

Janina Buczkowska

Znaczenie a system znaków

Studia Philosophiae Christianae 37/1, 69-83

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANINA BUCZKOWSKA
Wydział Filozofii Chrześcijańskiej, UKSW

ZNACZENIE A SYSTEM ZNAKÓW

1. Wprowadzenie. 2. Znaczenie – pojęcie czy przedmiot. 3. Znaczenie jako interpretacja. 4. Podsumowanie.

1. WPROWADZENIE

Zagadnienie znaczenia należy do podstawowych zagadnień filozofii. Jest ono ściśle związane z pytaniem o naturę języka i jego rolę w poznaniu i komunikacji. Tematyka ta została wyodrębniona niemal na samym początku filozoficznej refleksji nad językiem i do dziś pozostaje aktualnym przedmiotem badań. W filozofii współczesnej funkcjonuje kilka teorii znaczenia, z których każda ujmuje jakiś inny aspekt jego złożonej natury, jednak próba połączenia ich w jedną uniwersalną teorię napotyka na wiele trudności. Najważniejszą z przeszkód jest brak ogólnej idei, jakiego typu zjawiska, procesy czy relacje miałyby stanowić wystarczającą podstawę dla wyjaśnienia własności i funkcji znaczenia.

Znaczenie jest elementem konstytutywnym dla znaków językowych. Dźwięk staje się słowem tylko wtedy, gdy ma znaczenie. Ze względu na znaczenie słowa spełniają swoją poznawczą i komunikacyjną funkcję. Podstawową własnością struktury znaków językowych jest to, że składają się one zarówno z dźwięku, jak i odpowiadającego mu znaczenia, tworząc specyficzną jedność, w której każdy z elementów ma inną naturę i odmienny sposób istnienia¹.

¹ W strukturze znaku mogą być wyróżniane dwa podstawowe elementy jak element znaczący i znaczenie. Takie diadyczne rozumienie znaku jest charakterystyczne dla klasycznych filozofii języka, jak i dla współczesnej europejskiej filozofii i lingwistyki, odwołującej się do myśli F de Saussure'a. (*Cours de linguistique generale*). C. S. Peirce, filozof amerykański, przedstawił koncepcję struktury znaku jako triadycznej relacji środka przekazu, przedmiotu znaku i jego znaczenia. Będzie ona przedstawiona w dalszej części pracy.

Materialny, fizycznie istniejący nośnik znaczenia (dźwięk lub napis) jest poznawalny zmysłowo, natomiast znaczenie jest tym, co ukrywa się za fizyczną stroną znaku i jest rozpoznawalne jedynie intelektualnie.

Relacja dźwięku i znaczenia, tworząca dane konkretne słowo, choć konstytutywna dla samego znaku językowego, nie jest związkiem koniecznym ze względu na sam dobór obu konkretnych składników. Chodzi o fakt, że temu samemu dźwiękowi mogą być przyporządkowane różne znaczenia, tworząc różne słowa tzw. homonimy lub też, że to samo znaczenie może być wyrażone przez różne zewnętrzne formy, tworząc wyrazy synonimiczne. Pojawia się pytanie: czy znaczenia słów mogą posiadać istnienie niezależne od ich związku ze znakiem językowym? Czy słusznie jest przyjmować, że istnieją one pierwotnie w sposób samodzielny w stosunku do pojedynczych słów czy systemu znaków i jako takie wchodzi następnie w relację, tworząc wyrażenie językowe, czy należy raczej sądzić odwrotnie, że istnieją one jedynie w ramach systemu znaków językowych. Pytania o naturę i sposób istnienia znaczenia ze względu na ich filozoficzny charakter nie należały do zagadnień często podejmowanych w ostatnich dziesięcioleciach. Skupiano się raczej na badaniach szczegółowych, usuwając kwestie filozoficzne na dalszy plan. Jednak każde stwierdzenie odnośnie własności czy funkcji języka (nawet dotyczące zagadnień szczegółowych) przyjmuje, bardziej lub mniej jawnie, założenia odnośnie tego, czym jest znaczenie i jak ono istnieje. Pociąga to za sobą daleko idące konsekwencje dla sposobu wyjaśniania roli, jaką język spełnia w poznaniu i komunikacji. Znaczenie, będąc nośnikiem treści przedmiotowych, leży u podstaw poznawczej i komunikacyjnej funkcji języka. Dzięki znaczeniu słowa i zdania reprezentują poznającej świadomości świat zdarzeń i rzeczy. Wyjaśnić, czym jest znaczenie wyrażenia, to wyjaśnić, zachodzącą w poznaniu językowym złożoną relację pomiędzy poznawanym światem, poznającą świadomością i językiem, będącym narzędziem poznania. Tak więc zagadnienie znaczenia staje się na nowo aktualne, gdyż wchodzi w zakres pytań o prawdziwość i adekwatność poznania tak ważnych dla współczesnej teorii poznania, logiki czy filozofii nauk².

² Por. np. M. A. Krąpiec, *Język a świat realny*, Lublin 1985, 39–46.

2. ZNACZENIE – POJĘCIE CZY PRZEDMIOT

Najbardziej ogólnie znaczenie jest rozumiane jako to, co ukrywa się poza materialną stroną wyrażenia (dźwięku, napisu) i co sprawia, że słowa i zdania posiadają pewną treść poznawczą. Dzięki znaczeniu język spełnia swoją rolę poznawczą, pośrednicząc pomiędzy poznającą świadomością a poznawanym światem. Każda próba wyjaśnienia, zachodzącej w komunikacji językowej relacji myśli, słowa i przedmiotu, jest zarazem jakąś propozycją teorii znaczenia podobnie, jak każda teoria znaczenia powinna dawać wyjaśnienie dla faktu, że słowa reprezentują dla poznającej świadomości treści przedmiotowe. Związek znaczenia z mediacyjną funkcją języka sprawia, że może być ono ujmowane bądź od strony treści, jaką wywołuje w świadomości poznającego, bądź od strony tego, co tę treść poznawczo determinuje czyli reprezentowanego przedmiotu. Toteż znaczenie bywa utożsamiane z funkcją oznaczania czy odniesienia przedmiotowego, jak również z przypisywaniem wyrażeniom określonych treści poznawczych.

Doświadczana w poznaniu potocznym i wiązana ze znaczeniem zdolność języka do przekazywania treści przedmiotowych o świecie jest ujmowana albo w aspekcie określonych stanów świadomości wywoływanych czy reprezentowanych przez słowa, bądź też w aspekcie przedmiotu, do którego te treści się odnoszą. Klasycznie przyjmowano, że znaczeniami wyrazów są pojęcia, będące składnikami indywidualnej świadomości ukonstytuowane w zmysłowym poznaniu rzeczywistości. W filozofii współczesnej natomiast dominują koncepcje antypsychologiczne, ujmujące znaczenie jako element zewnętrzny w stosunku do pojedynczej świadomości, należący albo do języka rozumianego jako obiektywny, ponadindywidualny system znaków, albo do świata przedmiotów. W tradycji europejskiej zaznaczyły się wyraźnie dwa przeciwstawne stanowiska, z których jedno utożsamia znaczenie słowa z treścią świadomości związaną z wyrażeniem (tzw. teorie konotacyjne), drugie zaś z reprezentowanym przez nie przedmiotem (tzw. teorie denotacyjne)

Przekonanie, że znaczeniami wyrażeń językowych są pojęcia³ sprawia, że pytanie o naturę znaczenia przyjmuje postać pytań o naturę pojęć, ich genezę i związek ze światem przedmiotowym. Zgodnie np. z tomistyczną tradycją pojęcia są rozumiane jako na-

³ Por. E. Gilson, *Lingwistyka a filozofia*, tłum. z franc. H. Rosnerowa, Warszawa 1975, 68–71.

turalne znaki realnie istniejących rzeczy, zaś słowa są ujmowane jako konwencjonalne znaki pojęć. Reprezentacyjna funkcja języka w stosunku do świata oparta jest na poznawczej relacji pomiędzy pojęciem i przedmiotem lub stanem rzeczy, który ono oznacza.

Związek przedmiotu i pojęcia ukonstytuowany jest w zmysłowym poznaniu rzeczywistości pozajęzykowej. Poznanie to ujmuje przedmiot zarówno aspektywnie i fragmentarycznie, jak też twórczo. Ten sam przedmiot może być reprezentowany na różne sposoby i pod różnymi względami, np. kształtu, barwy, czy innych jakości zmysłowych. Pozwala to wyróżnić i wyabstrahować w poznaniu realnych przedmiotów poszczególne składniki treści i tworzyć na tej podstawie ich dowolne kombinacje. Kombinacje te mogą odpowiadać cechom właściwym realnym przedmiotom, ale też mogą łączyć treści, nie występujące wspólnie w realnym świecie, a nawet być wewnątrznie sprzeczne. Taka możliwość poznawczego oderwania cech rzeczy od ich fizycznych nośników pozwala tworzyć nie tylko pojęcia reprezentujące przedmioty ogólne, ale też, np. przedmioty fikcyjne. Są one zrozumiałe ze względu na to, że poszczególne składniki treści są poznane wcześniej i posiadają swoje realne odniesienie. System pojęć jest bogatszy od świata rzeczy i reprezentuje bardziej strukturę poznania niż strukturę świata realnego. Odniesieniem pojęć są przedmioty rozumiane raczej jako korelaty treści niż realnie istniejące rzeczy. Realne istnienie reprezentowanych przedmiotów jest orzekane na podstawie innego rodzaju sądów tzw. sądów egzystencjalnych i nie należy do treści pojęcia.

Słowa, dla których pojęcia są znaczeniami, są z nimi związane w sposób konwencjonalny. Związek słowa i pojęcia jest złożony i próba opisanego go jako umownego przypisania istniejącym, „gotowym” pojęciom określonych dźwięków napotyka na wiele trudności.

Relacja pojęcia i słowa odzwierciedla stosunek myśli do języka. Pomiędzy pojęciami i słowami nie ma według E. Gilsona całkowitej odpowiedniości. Słowa nie reprezentują gotowych, wcześniej ukształtowanych pojęć, ale są dla nich „przyczyną sprawczo-narzędnią” jak ujmuje to M. Krąpiec⁴.

Rozumienie znaczenia jako pojęcia pozostawia wiele niejasności odnośnie podstawowych związków słowa zarówno z poznawczym

⁴M. A. Krąpiec, dz. cyt., 62–64.

przedmiotem, jak też i z poznającą świadomością. Z jednej strony pojęcie jako element świadomości istnieje samodzielnie, przed jakimkolwiek związkiem ze słowem, jako znak naturalny rzeczy i jako taki staje się elementem konstytutywnym słowa, wchodząc w relację z dźwiękiem. Z drugiej jednak, relacja pojęcia do słowa nie ogranicza się jedynie do odniesienia, np. intencjonalnego, gotowych, już uformowanych pojęć do wybranych dźwięków, lecz dopiero umożliwia pełne sformułowanie się treści pojęcia. Język jako narzędzie myśli nie tylko je wyraża, ale też formuluje i tworzy. Z kolei pojęcie (jako składnik myśli) jest zarówno wytworem języka, jak też zewnętrznym i pierwotnym w stosunku do znaku językowego, konstytuującym go elementem świadomości. W takim rozumieniu reprezentacyjna funkcja języka w stosunku do rzeczywistości wydaje się trudna do wyjaśnienia. Genetyczny związek pojęcia z poznaniem zmysłowym rzeczy nie determinuje w pełni treści pojęć, treść z kolei nie odnosi się do faktu realnego istnienia przedmiotu. Pomimo, że punktem wyjścia tej koncepcji znaczenia jest poznawczy związek słowa z reprezentowanym przedmiotem, to pojęcia, za pośrednictwem których język spełnia swą reprezentatywną funkcję, stają się bardziej barierą niż łącznikiem pomiędzy językiem a światem. Faktycznie więc ważne poznawczo pytanie o źródło reprezentatywnych własności języka pozostaje bez odpowiedzi.

Wydaje się jednak, że podstawowy fakt, jaki teoria znaczenia ma wyjaśnić to ten, iż najważniejszą funkcją języka jest przekazywanie treści o świecie, a nie komunikowanie treści świadomości. Ta właśnie reprezentacyjna funkcja języka w stosunku do świata przedmiotowego jest niezbywalna i dla niektórych konstytutywna dla wyrażeń językowych.

Po odrzuceniu psychologizmu centralnym zagadnieniem dla badań logicznych stało się poszukiwanie możliwości zakotwiczenia znaczenia w sferze obiektywnej. Propozycja G. Fregego, aby znaczenie utożsamić z realnym przedmiotem, o którym wyrażenie orzeka, była próbą bezpośredniego ujęcia związku słowa z reprezentowanym przedmiotem⁵. Znaczeniem nazywa Frege przedmiot,

⁵ Prace Fregego wywarły istotny wpływ zarówno na sformułowanie, jak i rozwiązanie problematyki znaczenia we współczesnej filozofii. Stanowisko Fregego było rozwijane zarówno po linii semiotyki logicznej – R. Carnap, *Meaning and Necessity. A study in semantics and modal logic*, Chicago 1956, jak i filozofii języka – L. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, tłum. z ang. B. Wolniewicz, Warszawa 1997.

na który słowo wskazuje. Oczywiście intuicyjnie w przypadku nazw własnych bezpośrednio odpowiedniość znaczenia i przedmiotu autor rozciąga na wszystkie wyrażenia językowe, również na zdania, którym jako znaczenia przypisuje przedmioty logiczne: prawdę bądź fałsz. Jego propozycja rozumienia znaczenia oparta bezpośrednio na relacji wyrażen językowych do ich przedmiotów rozszerza rozumienia przedmiotu. Przedmiotami są dla niego obok rzeczy także przedmioty matematyczne, jak np. liczby, czy przedmioty logiczne, jak np. prawda lub fałsz.

Utożsamienie znaczenia wyrażenia z denotacją tak intuicyjnie naturalne w przypadku nazw własnych czy wyrażen odnoszących się do przedmiotów matematycznych, jak np. liczby, napotyka na pewne trudności w przypadku innych wyrażen językowych. Frege odrzuca możliwość przypisania znaczenia wyrażeniom nie posiadającym denotacji.

Koncepcja Fregego spotkała się z krytyką jego następców, podnoszących zasadnicze trudności takiego stanowiska. Związek znaczenia z reprezentowanym przedmiotem, choć niekwestionowany, nie polega na tożsamości obu elementów reprezentacji. Teoria znaczenia powinna uwzględniać także fakt, że w poznaniu przedmiot ujmowany jest jedynie w pewnym aspekcie. Ten właśnie sposób ujęcia stanu rzeczy stanowi treść wyrażenia. Aby to wyrazić, Frege obok pojęcia znaczenia wprowadza pojęcie sensu wyrażenia. Wzajemna relacja przedmiotu, sensu i wyrażenia nie jest, (zarówno u Fregego, jak i u jego następców) wystarczająco wyjaśniona, aby mogła stać się podstawą dla zrozumienia poznawczej funkcji języka. Wskazane przez jego kontynuatorów⁶ ograniczenia przedstawionej propozycji polegają między innymi na tym, że przy takim określeniu znaczenia trudno wyjaśnić zdolności kreatywne języka, przejawiające się w możliwości mówienia nie tylko o przedmiotach rzeczywistych, ale też teoretycznych czy fikcyjnych. Język nie

⁶ Odmienne stanowisko w kwestii rozróżnienia między znaczeniem, a przedmiotem wyrażen zajmuje L. Wittgenstein: „Jest rzeczą ważną, by skonstatować, że wyrazu znaczenie używa się wbrew językowi, jeśli oznacza się nim rzecz, która słowu odpowiada. Myli się wtedy znaczenie nazwy z jej nosicielem”. L. Wittgenstein, *Dociekania filozoficzne*, tłum. z niem. B. Wolniewicz, Warszawa 1972, 33. Por. też: L. Strawson, *O odnoszeniu się użycia wyrażen do przedmiotów*, w: *Logika i język*, tłum. z ang. i red. J. Pelc, Warszawa 1967, 399–400; B. Russel, *Denotowanie*, w: *Logika i język*, dz. cyt., 267; L. Linsky, *Mówienie o czymś i to, o czym jest mowa*, w: *Logika i język*, dz. cyt., 537–559.

tylko odwzorowuje rzeczywistość, stając się jej, bardziej lub mniej wierną, kopią, ale posiada też własności twórcze, dzięki którym język może być narzędziem myślenia, wyciągania wniosków, konstrukcji nowych treści. Obok związku z reprezentowanym przedmiotem nieredukowalnym składnikiem znaczenia jest sens czyli treść wyrażenia. Teoria znaczenia, która prowadziłaby do wyjaśnienia podstaw poznawczej funkcji języka powinna ujmować zarówno aspekt treści, jak i odniesienia przedmiotowe wyrażen językowych.

Trudności związane z przedstawionymi stanowiskami mogą być wskazówką, że wyjaśnienia natury znaczenia należy szukać na innej drodze niż proste utożsamienie znaczenia bądź to z treścią świadomości, bądź to z oznaczanym przedmiotem.

3. ZNACZENIE JAKO INTERPRETACJA

C. S. Peirce umieszcza problematykę znaczenia w kontekście semiotycznych rozważań nad strukturą i funkcjami znaku. Znak rozumie szeroko jako złożoną relację reprezentacji, która leży u podstaw wszelkiej intelektualnej działalności człowieka. Język, myśl, poznanie, komunikacja mają naturę relacji znakowej. Elementem konstytutywnym tej relacji jest znaczenie. Spełnia ono w stosunku do znaku podwójną rolę. Z jednej strony jest, według Peirce'a, wewnętrznym składnikiem relacji znakowej, z drugiej natomiast, jest innym znakiem. Znaczenie łączy pojedynczy znak w system znaków. Jeden znak pociąga za sobą konieczność istnienia innego znaku zwanego interpretantem, który jest dla niego znaczeniem. Wyjaśnienie natury znaczenia wymaga zatem zrozumienia natury szeroko rozumianego znaku, a w szczególności jego funkcji reprezentacji.

Znak jest relacją trzech elementów: środka przekazu, będącego materialnym nośnikiem znaczenia, przedmiotu, który znak reprezentuje, oraz znaczenia zwanego też interpretantem. Triada ta jest relacją reprezentacji i odzwierciedla strukturę wszelkich procesów znakowych, w tym procesów poznawczych i procesów komunikacji. Zarówno natura, jak i funkcje poszczególnych składników relacji są różne. Łączy ona elementy poznawanego świata fizycznego, korelaty tego poznania, występujące w świadomości i wyrażenia językowe. Każdy ze składników relacji należy do innej z trzech podstawowych kategorii bytów wyszczególnionych przez Peirca'a ze względu na ich sposób istnienia.

Środek przekazu (zwany czasem znakiem w wąskim rozumieniu) jest pierwszym elementem relacji. Posiada on swe własne fizyczne istnienie niezależne od relacji znakowej. Może nim być dowolny przedmiot, zjawisko fizyczne lub jakakolwiek cecha zmysłowo postrzegana, jak np. dym z ogniska, biała laska, słowo wypowiedziane lub pisane wzięte w swej zewnętrznej postaci. Znakiem staje się wtedy dopiero, gdy wchodzi w relację z pozostałymi elementami triady. Jako element relacji środek przekazu reprezentuje czyli zastępuje w pewnym aspekcie coś innego od siebie dla czegoś trzeciego, co odbiera i interpretuje go jako znak. Znaczenie jest więc tym, co czyni z dowolnego fizycznego zjawiska znak czegoś. Interpretacja jest dla bycia znakiem w tym rozumieniu czymś podstawowym. Np. czerwona łuna na nocnym niebie może być znakiem odległego pożaru nie tylko ze względu na swój przyczynowy związek z ogniem, ale przede wszystkim ze względu na czyjąś wiedzę, kto te łuny potrafi zinterpretować jako taki właśnie znak. Bez odpowiedniej interpretacji jest ona jedynie interesującym zjawiskiem optycznym.

Znak, rozumiany wąsko jako środek przekazu, należy do kategorii Pierwszego, które „jest sposobem istnienia tego, co jest, jakie jest bezwzględnie i bez związku z czymkolwiek innym. (...) Jakości odczuć lub czyste wyglądy są typowymi ideami Pierwszego”⁷. Pierwsze jawi się w percepcji w pierwszej fazie poznania zmysłowego jako coś niezinterpretowane i niedookreślone.

Drugim elementem triady znakowej jest przedmiot znaku. W teorii Peirce’a, znak posiada dwa przedmioty. Jednym z nich jest tzw. przedmiot dynamiczny, czyli przedmiot, istniejący poza znakiem i przedmiot bezpośredni, czyli przedmiot wewnętrzny znaku, będący składnikiem relacji. Jest on tym i tylko tym, co znak przedstawia, jest aspektywnym ujęciem rzeczy dla celów reprezentacji. Przedmiot należy do kategorii Drugiego, „które jest sposobem istnienia tego, co jest, jakie jest, ze względu na jakieś drugie, lecz niezależnie od jakiegokolwiek trzeciego”⁸.

Drugim jest każde działanie fizyczne rozumiane jako działanie przyczynowe, nie uwzględniające żadnego celu lub też reakcja na to

⁷C. S. Peirce, *Wybór Pism Semiotycznych*, tłum. z ang. R. Mirek, A. J. Nowak, Warszawa 1997, 119–120.

⁸Tamże, 119.

działanie. Peirce odrzuca możliwość zrozumienia znaku jako diadycznej relacji znaku i jego przedmiotu. Przedmiot nie wyczerpuje całej treści dostępnej umysłowi w poznaniu. Taką treść może zawierać dopiero pełny znak należący do kategorii Trzeciego. Jednak bez pojęcia przedmiotu, bez Drugiego, niemożliwe jest zrozumienie znaku, a szczególnie jego zdolności do reprezentacji świata pozaznakowego. Odrzucona zostaje także teoria konotacyjna znaczenia, odwołująca się jedynie do związku znaku z treścią wyrażenia z pominięciem jego przedmiotu. To właśnie przedmiot, związany z przyczynowym, fizycznym oddziaływaniem, reprezentujący sposób istnienia czegoś konkretnego i określonego, wprowadza do reprezentacji element realności. Zakładany przez Peirce'a realizm poznawczy znajduje swoje odbicie w rozumieniu rzeczywistości jako przedmiotu poznania. Znakowy charakter poznania z jednej strony czyni przedmiot bezpośrednio niedostępnym myśli, z drugiej jednak wiąże myśl ze światem, rozumiejąc ją jako reprezentację (aspektowe ujęcie) czyli znak przedmiotu. Znak posiada związek ze światem realnym poprzez kolejne przedmioty: bezpośredni i dynamiczny. Natura tego związku nie jest jednak przez autora dyskutowana, a właśnie jej poznanie mogłoby dostarczyć znaczących argumentów na rzecz postulowanego realizmu. Przedmiot zewnętrzny (dynamiczny), będący źródłem informacji przekazywanej w znaku, jest w konsekwencji poza relacją reprezentacji. Składnikiem relacji znakowej jest przedmiot bezpośredni czyli wewnętrzny.

Najbardziej istotnym, konstytutywnym dla znaku jest trzeci element reprezentacji, czyli znaczenie znaku zwane też interpretantem. Znaczenie odnosi znak do reprezentowanego przedmiotu, łącząc z tym odniesieniem pewną treść.

Interpretantem znaku może być inny znak, który z kolei potrzebuje swojego interpretanta. Ustala się w ten sposób szereg kolejnych interpretacji, które ujawniają treść przedmiotową związaną ze znakiem. Treść wyrażenia czy pojęcia zawarta jest w systemie znaków i dana w szeregu interpretacji jako zbiór relacji między znakami. Interpretacja jest procesem wielostopniowym, ale nie nieskończonym. Znaczeniem znaku nie zawsze jest inny znak, może nim być także działanie, doświadczenie czy jakość odczucia. Peirce wprowadza pojęcie interpretanta ostatecznego, w którym interpretacja osiąga swój kres. Określa go zasada pragmatyczna, której jedno ze sformułowań mówi: „Rozważmy jakie są praktyczne skutki,

o których myślimy, że mogłyby być wywołane przez przedmiot naszego pojęcia. Pojęcie tych wszystkich skutków, jest pełnym pojęciem danego przedmiotu”⁹. Pełna treść wyrażenia dana jest w interpretancie ostatecznym i odniesiona do sfery praktycznego działania. Także poznanie, będąc znakiem, zyskuje swoje pełne znaczenie dopiero w sferze ludzkich działań w świecie przedmiotowym.

Treść wyrażenia jest w teorii Peirce’a uwikłana w funkcję poznawczą znaku i odniesiona do sfery praktycznego działania. Ujawnia się dopiero jako praktyczne konsekwencje poznania. Nie jest dana jednorazowo, lecz odsłania się stopniowo w kolejnych interpretacjach, a jej odniesienie przedmiotowe określa wewnętrzna relacja przedmiotu do interpretanta.

Związek wiedzy z działaniem jest dla Peirce’a argumentem na rzecz realnej reprezentacji świata zewnętrznego w języku. Poznanie nie kończy się na ukonstytuowaniu pojęć czy treści świadomości, lecz jego celem jest wytwarzanie i utrwalenie przekonań, leżących u podstaw praktycznego działania. W praktycznym działaniu potwierdza się dopiero prawdziwość tych przekonań i adekwatność reprezentacji¹⁰.

Znaczenie wyrażenia transcenduje pojedynczy znak językowy, wprowadzając go w system znaków, w skład którego wchodzi znaki, reprezentujące różne klasy, np. wrażenia zmysłowe, pojęcia, wyrażenia językowe. Znaczenie, podobnie jak znak, należy do kategorii Trzeciego, które „jest sposobem istnienia tego, co jest, jakie jest, sprawiając, że drugie i trzecie wchodzi we wzajemny związek. (...) We właściwej formie Trzecie jest relacją triadyczną, jaka zachodzi między znakiem, jego przedmiotem oraz interpretującą myślą, która sama stanowi znak. Jest relacją traktowaną przy tym jako czynnik konstytuujący sposób istnienia znaku”¹¹.

Różnica pomiędzy Drugim, a Trzecim jest zasadnicza. Podczas gdy Drugie jest fizycznym skutkiem oddziaływania, Trzecie zawiera element natury intelektualnej. W ten sposób Peirce włącza dziedzinę ludzkiej aktywności umysłowej do świata znaków. Od-

⁹Tamże, 46.

¹⁰Podobnie na związek języka z działaniem wskazuje M. Dummet, *Język i komunikacja*, tłum. z ang. T. Szubka w: *Filozofia języka*, red. B. Stanosz, Warszawa 1993, 76.

¹¹C. S. Peirce, dz. cyt., 119, 125.

rzucając psychologizm, opowiada się za znakową naturą myśli, która z jednej strony jest interpretacją poznania zmysłowego, z drugiej zaś przejawia się obiektywnie w swoich zewnętrznych skutkach. Myśl jako znak ukonstituowana jest na zmysłowej percepcji świata zewnętrznego, zaś jej najbardziej rozwiniętą formą jest język. Pomimo, że język stanowi odrębną klasę znaków, tzw. symboli, w których związek znaczenia i przedmiotu oparty jest na konwencji, to jest on genetycznie związany ze zmysłową, jakościową percepcją rzeczy. Realizm poznawczy Peirce'a oparty jest na założeniu, że „w umyśle ludzkim nie może znajdować się żadna idea odnosząca się do czegoś innego niż zmysłowo uchwytni skutki rzeczy. Każde posiadane przez nas pojęcie jest pojęciem dotyczącym jego odczuwalnych skutków”¹².

Poznanie rozpoczyna się zawsze od zmysłowego doświadczenia jakości. Jakość zmysłowa jest pierwszym znakiem zapośredniczającym zewnętrzny przedmiot i reprezentującym go w doświadczeniu zmysłowym. Znak ten posiada przedmiot dynamiczny ujęty w aspekcie tej właśnie jakości, a jego znaczeniem jest myśl konstytuująca odniesienie wrażenia zmysłowego do jego przyczyny. Poznanie jest u Peirce'a dynamicznym procesem, w którym interpretacja znaków przebiega w kierunku wzrastającej ogólności, od wrażenia zmysłowego do pojęcia będącego znakiem intelektualnym. Zawarte w zasadzie pragmatycznej rozumienie znaczenia pojęć jako skutków wynikających z poznania dla praktycznego działania ujawnia nowy aspekt związku języka ze światem poza znakowym. Znaczenie otwiera system znaków na sferę praktycznego działania, nadając każdemu znakowi, każdej myśli charakter ogólnej reguły czy dyrektywy działania. „Elementy każdego pojęcia wkraczają do myśli logicznej przez wrota percepcji, a wychodzą przez wrota celowego działania”¹³. Język i poznanie są w tej teorii podwójnie odniesione do rzeczywistości zarówno w swej genezie, jak i w swoim skutku. Język, tak rozumiany, staje się nie tylko narzędziem intelektualnego poznania, ale każdego celowego działania. Peirce podkreśla, że język sam jest celowym systemem służącym zdobywaniu i przekazywaniu informacji¹⁴.

¹² Tamże, 81.

¹³ C. S. Peirce, dz. cyt., 54.

¹⁴ Tamże, 95.

Teoria Peirce'a wprowadza kilka ważnych elementów do rozważań nad znaczeniem, ujmując zagadnienie znaczenia jako integralny element teorii znaku. Łączy ona zrozumienie znaczenia z wyjaśnieniem uniwersalnej relacji reprezentacji, odzwierciedlającej strukturę znakovą. Znaczenie ma w tej teorii naturę znaku, jest triadyczną relacją, w której odzwierciedlają się związki języka z myślą poznającą i poznawanym światem. Analiza znaczenia w ramach ogólnej struktury znakowej pokazuje, że język może być zrozumiany jedynie jako element szerszego i bogatszego systemu znaków, w skład którego, obok wyrażeń językowych, wchodzi wrażenia zmysłowe jakości spostrzeżeniowych, przedmioty ukonstytuowane w poznaniu, jak też treści świadomości. Znaki językowe będące symbolami znajdują swoje odniesienia przedmiotowe i znaczenia za pośrednictwem znaków niekonwencjonalnych, takich jak ikony i indeksy.

Znak jest podstawowym sposobem mediacji pomiędzy światem realnym, a poznającą myślą. Jego poznawcza funkcja jest o tyle istotna, iż, według Peirce'a, nie ma poznania bezpośredniego. Każda najbardziej elementarna zmysłowa percepcja rzeczy ma charakter znakowy. Poznanie jest więc w istocie tworzeniem systemu znaków. Język, będący systemem znaków symbolicznych, wyrasta z poznania zmysłowego i je dopełnia, otwierając nowe możliwości interpretacji.

Język jako struktura celowa służy nie tylko poznaniu, ale przede wszystkim praktycznemu działaniu. Poznanie językowe zyskuje ostateczną treść i wartość dopiero w odniesieniu do tego działania, tak więc ostatecznie semiotyczne znaczenie wyrażeń zyskuje także aspekt pragmatyczny.

4. PODSUMOWANIE

Peirce rozumie znaczenie jako element wewnętrzny systemu znaków, który nie może istnieć poza tym systemem. Związek znaczenia ze znakiem jest wielopłaszczyznowy. Znaczenie jest koniecznym wewnętrznym elementem relacji znakowej, ale też samo jest znakiem. Fakt ten określa naturę znaczenia jako znaku. Znaczenie ma charakter triady, w której dokonuje się zarówno interpretacja fizycznego środka przekazu jako znaku poprzez przypisanie mu określonych treści poznawczych, jak też odniesienie tych treści do przedmiotu. Zaliczając znaczenie do kategorii Trzeciego, autor wpisuje w jego naturę mediacyjny charakter pomiędzy poznającą

świadomością, a poznawaniem światem. Znaczenie konstytuuje środek przekazu jako znak, łącząc z nim pewne treści i odnosząc je do określonego przedmiotu. Istnieje ono w systemie znaków jako pewna wewnętrzna zdolność tego systemu do wytwarzania relacji pomiędzy jego elementami, stanowiąca podstawę procesu interpretacji. Proces ten zarówno konstytuuje, jak i odkrywa znaczenie, które dane jest jako przekład znaku na inne znaki.

W koncepcji Peirce'a znak konstytuuje inny znak, stając się jego znaczeniem. Znaczenie jest więc czymś zarówno immanentnym w stosunku do znaku, jak też transcenduje pojedynczy znak, wprowadzając go w system znaków. Właściwym środowiskiem istnienia znaku (i jego znaczenia) jest system znaków, który, obok zakotwiczenia w materialnej sferze środków przekazu należących do kategorii Pierwszego, jest w swej naturze czymś należącym do sfery intelektualnej, do dziedziny myśli czyli do kategorii Trzeciego. Zamysłem Peirce'a było, aby poprzez wskazanie związku (czy nawet jedności) znaku z myślą, nadać myśli obiektywny charakter znaku, a nie znakowi przypisać subiektywizm myśli, jak to miało miejsce we wspomnianych na początku rozważań teoriach.

Obiektywizm systemu znaków nie jest jednak, według autora, zagwarantowany przez samo pochodzenie treści poznawczych, ale poprzez ich cel. Cel ten jest praktyczny. Reprezentacja jako funkcja poznawcza polegająca na pewnym aspektywnym odwzorowaniu rzeczywistości w system znaków potwierdza się dopiero w działaniu. Ta reprezentatywna funkcja znaku konstytuuje przedmiot poznania jako immanentny przedmiot znaku, będący reakcją na poznanie zmysłowe poddające się interpretacji pojęciowej.

W opisie złożonego związku języka, myśli i świata zaproponowanym przez Peirce'a myśl, posiadająca podobnie jak język naturę znakową, odgrywa rolę konstytutywną. Relacja języka do myśli jest więc relacją podsystemu symboli do całego systemu znaków. Oddziaływanie myśli i języka jest dwutorowe: z jednej strony symbole języka stanowią sposób interpretacji myśli przedjęzykowej, np. doświadczenia zmysłowego przedmiotu, z drugiej symbole zyskują swoje znaczenia dopiero w całym systemie znaków poprzez ich odniesienia do przedmiotów czy samych jakości spostrzeżeniowych.

Zamiarem Peirce'a wielokrotnie deklarowanym w jego pismach było opracowanie realistycznej teorii poznania. Realizm poznawczy

jest drugim składnikiem jego rozważań, który jednak nie odzwierciedla się jawnie w zaproponowanej przez autora strukturze znaku. Bez tego założenia koncepcja znaku Peirce'a może prowadzić do odmiennych wniosków odnośnie poznania. Wewnętrznymi elementami reprezentacji są, obok środka przekazu, przedmiot wewnętrzny znaku i interpretant, będący innym znakiem. Związek przedmiotu dynamicznego z przedmiotem wewnętrznym nie należy do relacji reprezentacji. Podobnie rozumienie znaczenia jako interpretanta ostatecznego wymaga szerszej teorii wyjaśniającej związek myśli i działania. Konsekwentnie, można więc rozumieć znaki jako wzajemnie się interpretujące elementy zamkniętego systemu, którego związek ze światem zewnętrznym, choć podkreślany, nie zostaje w żaden sposób uzasadniony. W omawianej strukturze reprezentacji, pierwszym i bezpośrednim składnikiem poznania jest znak, a nie przedmiot zewnętrzny. Peirce wskazuje na faktyczne podobieństwo treści łączonej ze znakiem do jego przedmiotu, nie wyjaśnia jednak charakteru ani stopnia tego podobieństwa. Nie jest to z pewnością podobieństwo własności fizycznych, gdyż myśl w której dokonuje się interpretacja znaku nie jest natury fizycznej. Teoria Peirce'a, aby stać się teorią reprezentacji realnego świata, powinna zostać uzupełniona o element, wyjaśniający podstawę związku systemu znaków ze światem poza znakovym, jak też o podstawę interpretacji zachowującej reprezentacyjny charakter znaku. Uzupełniona o ten element struktura reprezentacji zaproponowana przez Peirce'a pozwoliłaby wyprowadzić podstawowe funkcje znaczenia, do jakich należy odniesienie znaku do czegoś zewnętrznego, jak też przypisanie mu treści przedmiotowej adekwatnej poznawczo do przedmiotu.

THE MEANING AND THE SYSTEM OF SIGNS

Summary

The subject of the article is an analysis the of the sign meaning concept proposed by C. S. Peirce. According to his theory, sign is understood as a relation consisting of three elements: vehicle, object of the sign and meaning. In Pierce's concept an essential role in sign relation is played by the meaning of a sign. It relates a sign to its object, combining certain content with this relation.

The meaning is not only an element of sign relations but it is another sign. Because of it, one sign needs another as its meaning. Therefore a sign can exist

only in a sign system. It determines a special function of meaning which is interpretation. The content of meaning is given in a sign system as an interpretation chain.

A sign system creates a rich representation structure that allows one to explain the relationship between external world and the content of consciousness. It creates new possibilities to an explanation of a representative function of language.